

Herb, godło i flaga narodowa Kaszubów

„Wspólnym dla wszystkich ziem kaszubskich godłem – pisał w *Historii Kaszubów* Aleksander Majkowski – zawsze był Gryf, którego kolor i tarcza odmieniały się w odnoszeniu do szczepów i ich ziem.” Jan Trepczyk zaś nawoływał: „Wstón, Pòmòrskò! Céchã Twòjim Grif!”

Gryf pojawił się na Kaszubach już pod koniec XII wieku, jak świadczą o tym pieczęcie władców Księstwa Pomorskiego (łac. Ducatus Pomeraniae), którzy od połowy następnego stulecia posługiwali się tytułem kaszubskim (dux Cassubiae/dux Cassuborum). Od gryfa pochodzi nazwa dynastii panującej (do XVII w.) na obszarze tego państwa.

Gryf w średniowiecznej heraldyce europejskiej był dosyć popularny. Uosabiał połączenie natury boskiej i ludzkiej w Chrystusie, a zarazem męstwo i odwagę. Nie wiadomo jednak w jaki sposób wizerunek tego mitycznego zwierzęcia (połączenie lwa i drapieżnego ptaka – najczęściej orła) ludów starożytnego Wschodu i zarazem znanego Grekom i Rzymianom, dotarł na Pomorze Zachodnie i został przyjęty przez naszych władców. Być może pewną rolę w jego recepcji mogły odegrać wyprawy krzyżowe, w których brali udział władcy zachodniopomorscy. Prawdopodobnie za pośrednictwem tychże książąt (lub meklemburskich) wizerunek gryfa trafił na Pomorze Gdańskie, gdzie jednak przez jego książąt był wykorzystywany sporadycznie – w zasadzie używał go tylko Sambor II (książę tczewski, zm. około 1278 r.). Istnieją przypuszczenia, że gryf widniał także na pieczęciach książąt gdańskich Subisława (Sobiesława) II (zm. prawdopodobnie w 1217 r.) i Świętopełka Wielkiego (zm. w 1266 r.), jednakże hipotezy te są odrzucane przez większość historyków.

Gryf (czerwony na srebrnym polu, bez korony) widniał również w herbie województwa pomorskiego (w ramach Rzeczypospolitej szlacheckiej), które ukształtowało się ostatecznie po wojnie trzynastoletniej (1454-1466). Był także symbolem (czerwony na srebrnym polu, z koroną) tegoż województwa w okresie II Rzeczypospolitej (1919/1920-1939). Należy dodać, że kształt terytorialny województwa pomorskiego we wspomnianych okresach był różny, ale zawsze w jego skład wchodziły ziemie zamieszkiwane przez Kaszubów (oczywiście, chodzi tylko o tę część Kaszub, która należała wówczas do Polski).

Od końca XVIII w. cały obszar Kaszub znalazł się w państwie pruskim, pod panowaniem dynastii Hohenzollernów. W związku z tym, że Hohenzollernowie przejęli dawne dziedzictwo Gryfitów (całość dopiero na początku XVIII w.), gryf widniał także na tzw. herbie wielkim państwa pruskiego.

Po II wojnie światowej ziemie zamieszkiwane przez Kaszubów znalazły się w całości w granicach państwa polskiego, ale nie w jednym województwie. Dopiero w 1999 r., czyli od momentu wejścia w życie nowego podziału administracyjnego Polski, obszar Kaszub wszedł w skład powstałego wówczas województwa pomorskiego. Zgodnie z uchwałą Sejmiku Województwa Pomorskiego z 2002 r. herbem tego województwa jest „wizerunek gryfa czarnego, z wzniesionymi skrzydłami, z wysuniętym językiem koloru czerwonego, umieszczony w polu tarczy herbowej koloru złotego” (w 2008 r. uchwałą Zarządu Województwa Pomorskiego herb został nieco zmodyfikowany). Jest to więc ten sam wizerunek gryfa

(zasadniczą różnicę tworzy tylko brak korony), który od ponad stu lat jest nierozdzielnie związany z ruchem kaszubskim.

Obecność gryfa w ruchu kaszubskim zawdzięczamy Aleksandrowi Majkowskiemu. Majkowski nie tylko nazwał tym mianem redagowane przez siebie pismo (pierwszy numer ukazał się w 1908 r.), ale przyozdobił je właśnie wizerunkiem czarnego gryfa w koronie.

Wyjaśnienia wymaga obecność korony i kolor gryfa. Książęta kaszubszy z dynastii Gryfitów w ciągu kilku wieków używali różnych wizerunków gryfa na tarczach herbowych. Dodajmy, że do XV w. tarcze herbowe były jednopolowe. W drugiej połowie XV w. pojawiła się tarcza pięciopolowa, a w XVI w. dziewięciopolowa – każde pole symbolizowało daną ziemię wchodzącą w skład państwa. Tę dziewięciopolową tarczę herbową można zobaczyć m.in. na Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie.

Fragment płyty nagrobnej Barnima III – Zamek Książąt Pomorskich w Szczecinie. Fot. Aleksandra Hinz)

Tablica erekcyjna Filipa II i Franciszka I – Zamek Księżąt Pomorskich w Szczecinie. Fot. Aleksandra Hinz

Powszechnie uważa się, że widniejący (na dziewięciopółowym herbie) w złotym polu czarny gryf bez korony, zwrócony w prawo, symbolizuje księstwo kaszubskie. Jednakże historycy nie są zgodni jaki obszar miałyby obejmować wspomniane księstwo.

Należy tutaj dodać, że zasadniczo władcy Pomorza Zachodniego posługiwali się jednak gryfem bez korony. Majkowski widział jednak ukoronowane gryfy w Gryfii (Greiswald w Niemczech), w której

studiował oraz w katedrze oliwskiej. Być może ten fakt miał wpływ na dodanie korony naszemu gryfowi. Wizerunek gryfa z koroną przyjął się w tradycji kaszubskiej, a szczególną rolę w jego rozpowszechnieniu odegrały czasopisma. Jego wizerunek widniał bowiem w winietach – obok wspomnianego „Gryfa” – takich czasopism jak choćby „Zrzesz Kaszëbskô”, „Kaszëbë”, „Pomerania”, „Tatczëzna”, „Òdroda” (Kaszëbskô Òdroda”).

W propagowaniu gryfa jako godła Kaszub i Kaszubów dużą rolę odegrała literatura – wystarczy choćby wspomnieć „Żëcé i przigòdë Remùsa” A. Majkowskiego, czy też liczne utwory poetyckie. Warto tu choćby przytoczyć wiersze Jana Trepczyka, Aleksandra Labudy (*Òckł sã Grif* – zob. <http://www.czetnica.org/kaszebsko-leteratura/aleksander-labuda/wszelejacje-wierzte/>), czy Jana Rompskiego, który w wierszu *Wiész tē...* pisał:

– To nasz znak – ten czòrny juńc;
Jesz Kaszëbów nie je kùńc!
Òn to straszny juńc i lew,
Òn z Mòrlawë dobél krew!
Hej, tē Grifie w blónë lec,
Chcemë cebie w sercach miec!

Należy dodać, że do tej pory żadna z organizacji kaszubskich nie podjęła uchwały, która określałaby szczegółowy opis naszego herbu i godła. Tylko *Kaszëbskô Jednota* w swej *Deklaracji ideowej*, uchwalonej w dniu 7 września 2011 r., stwierdza, że *Naszym godłem narodowym jest czarny gryf w koronie*, dalej zaś określa herb – zwrócony w prawo czarny gryf w koronie na złotym polu tarczy herbowej. Pomimo pewnych różnic w przedstawianiu gryfa (dotyczą one choćby koloru języka czy pazur), w ruchu kaszubskim powszechnie przyjął się gryf czarny w koronie. Dużą rolę w propagowaniu tego kształtu naszego godła odegrało dzieło Franciszki Majkowskiej.

Gryf wyhaftowany przez Franciszkę Majkowską. Fot. Barnim Etmański

Od czasu pogrzebu A. Majkowskiego (1938 r.) chorągiew, a w zasadzie sama tylko płachta z wizerunkiem gryfa, wykonanego przez jego siostrę Franciszkę, towarzyszy uroczystościom żałobnym znanych działaczy kaszubskich. Jan Rompski opisał przebieg pogrzebu Majkowskiego w sposób następujący:

Kaszëbską stanicã z Czôrnym Grifã, co na pól masztu zwiastowała smierc sp. Zmarłégò nad domã żalobë, z chwilã wënoszeniô trëmë zrzeshińcë zjãlë z masztu i òkrëlë niã trëmã. Nad grobã zjãł z trëmë stanicã zrzeshińc Jón Rąbsczi, chtëren, trzimając ją w rãce, òdspiëwól himn pògrzebòwi zrzeshińców: „Kaszëbskò rodnò zemio...” Czej skùńcił spiewac, rzekl: „Ùmarł kaszëbsczi kniez z dëcha. Kùńci sã drëdzë pòkòlenié nôrodnëch zajmów. Na znak tegò – niech ta stanica jidze do grobù!” Le skòrno stanica spadła na trëmã, wskòcił zrzeshińc Jignasz Szutenbarch do grobù, wëjãł stanicã i rzekl: „Stanica wëjãtò z grobù. Rozpòczinò sã trzecé pòkòlenié nôrodnëch zajmów. Wedle wòlë ë zëczeniô sp. Ùmarłégò wzëwajã ciebie, kòlegò (zwrócył sã do zrzeshińca Aleksandra Labùdë), żebës tã stanicã przëjãł i strzëgl nieskazëtelnoscë nôrodný deje w kaszëbszczich zajmach.” Rozwinãlë stanicã, a zrzeshińc Aleksander Labùda z prawã rãkã na stanicë zložil takã przësãgã:

*„Nad prochama sp. Ùmarłégò, dr Aleksandra Majkòwsczégò, kaszëbszczégò knieza z dëcha, przed Bògã w Trójcë Przenòswiãtszi przësygajã mionã zrzeshińców na tã Stanicã, na Czòrnégò Grifa, że wedle wòlë ë zëczeniô Ùmarłégò starzã miec bãdã nad n i e s k a z ë t e l n o s c ą nôrodný deje w kaszëbszczich zajmach trzecégò pòkòlenié – do kùńca mógò zëcò. Tak mie dopòmòzë Bóg!” Tak to zrzeshińcë wedle wòlë sp. Zmarłégò wzãlë na se przëdnicstwò òdrodë Kaszëb i Wiòldzi Pòmòrsczi. Wzãlë na se grãdë òbòwiãzci, a razã z nima pòczestną spùscëznã dejowã dwùch pòkòleniów: Pierszë pòkòlenié – to C e n ó w a; drëdzë pòkòlenié – to M ł o d o - K a s z ë b i; trzecé pòkòlenié – to Z r z e s z i ń c ë. ([J. Rompski], *Przednjictwo kaszëbskich zajmov przeszło na zrzeshińcov*, „Zrzesz Kaszëbskò”, R. 6 (1938), nr 3, s. 19).*

Jak świadczy mowa pogrzebowa Jana Micraeliusa, wygłoszona nad grobem Bogusława XIV, Zrzeszińcy w ten sposób nawiązywali do tradycji pogrzebowej Gryfitów:

Przëbòcziwóm sã no zatrëchlë widzawiszczë, czej przed 200 bezmała lat Òto III, kniez Sztetëna, ùmarł bez òtroka, grãdzącë calëchné kniazestwò w bòlesnym jiwrze. Na nim tedë mia sã skùńczëc liniô kniezów – znãd jãczi, lzë i placze. Nalòzl sã i taczi, chtëren, czej pògrzëb sã òdbiwól, helm i tarczã knieza cësnãł do grobù, jakbë ju nie òstól nicht z kniezów sztetińszczi. Le nalòzl sã drëdżi, chtëren skòcił do grobòwiszczã, tarcz z helmã wëcygnãł i wskòzól, że w jinszych stronach Pòmòrżégò są taczi, chtërnym brón ta sã nôlezi; jesz tedë òtrocë nie wëdzinãlë: trzë mòcné donëchczòs na drzewie mòcnym wietwie òstalë – ale tak bëło. Co òstelë na Wòłogòszczu Wartislów X i Érik II ùmerlë. Ùmarł ju całi kniezowi ród Pòmòrżégò. Òtrocë Òta I w linii trzeczy zadzinãlë. Żëlë, roslë i ò òjczëznã dbelë ti, chtërný pòchòdzëlë z Bògùslawa IV, przërodnégò brata Òta I i ti wszëtëcë Pòmòrzanóm lzë òcerlë. Terò zòs, mãżowie pòmòrsczi, terò bezpiecno cësnita tarczë

i hełmē kniezów najęch do pòdzemiszcz! Nicht jejich stądka nie węcynie. (...) Nie naduńdze pòsłańc redoscē, chtëren bē ògłosył, gdzie żęją jinszi kniezowie pòmòrszczi. (Mova pogrzebóvò na eksekvyje nojasnjeszigo, noveższigo i notcevortnigo knjeza... Sztetińskjigo, Pomorza, Kaszeb i Wandalov..., vëgłoszonò v kaplece zomkovi v Sztetenje.... przez Jana Micraeliusa, tłum. B. Sobczak, J. Kolka, „Zrzesz Kaszëbskò”, R. 1937, nr 9, s. 2-3)

W latach 90. XX wieku opiekę nad wspomnianą w opisie pogrzebu A. Majkowskiego stanicą przejęli, od ks. Franciszka Gruczy – ostatniego Zrzeszińca (zm. w 1993 r.), członkowie redakcji czasopisma „Tatczëzna” (osobistą pieczę sprawuje Wojciech Etmański), nazwani swego czasu „czwiòrtim pòkòlenim” działaczy kaszubskich (zob.: A. K. Hirsz, *Szterë pòkòlenja swjadamëch Kaszëbów*, „Tatczëzna”, R. 1991, nr 4, s. 8). Obecnie niektórzy z nich są członkami stowarzyszenia *Kaszëbskò Jednota*.

W związku z tym, że herbem naszym jest gryf czarny na złotym tle, zgodnie z zasadami heraldyki, flaga nasza ma kształt dwóch poziomych pasów – górny ma barwę czarną (barwa godła), dolny – żółtą (kolor tarczy herbowej – złoto oddawane jest za pomocą barwy żółtej). Jeśli zaś na płachcie płótna występuje godło (czarny gryf w koronie), to owa płachta płótna ma kolor żółty.

Warto wspomnieć, że z barwami wiąże się określona symbolika. W heraldyce, jak podaje Władysław Kopaliński, czarna barwa symbolizuje m.in. rozważę, mądrość, męstwo, stałość, sławę czy pokorę, a kolor złoty (żółty) – wzniosłość umysłu, szlachectwo, wielkoduszność, godność, doskonałość, szacunek, wiarę, chwałę (zob.: W. Kopaliński, *Słownik symboli* (t. 6), Warszawa 2007, s. 49, 504, 513).

W czasach nam współczesnych oficjalnie (i na szerszą skalę) flaga kaszubska została prawdopodobnie po raz pierwszy wywieszona przy okazji zjazdu Kaszubów, który miał miejsce 18 sierpnia 1929 r. w Kartuzach. W wyniku tego zjazdu zostało powołane Zrzeszenie Regionalne Kaszubów. Tak opisywał to wydarzenie Aleksander Labuda, jeden z jego organizatorów:

Zebraniu organizacyjnemu ZNK [Zrzeszenie Nauczycieli Kaszubów – D.Sz.] pragnęliśmy nadać ton jak najbardziej poważny i ogólnokaszubski. W tym celu zorganizowaliśmy uroczysty zjazd Kaszubów w Kartuzach. Drugim głównym celem zjazdu miało być obudzenie ludu kaszubskiego z letargu, przypomnienie, kim byli, są i kim być mogą w przyszłości dla Polski. Dzięki udostępnieniu nam bezpłatnego lokalu przy ulicy Gdańskiej przez rodzinę Rompskich utworzyliśmy biuro do spraw zjazdu. Nad biurem dumnie powiewała złoto-żółta chorągiew z Czarnym Gryfem. Jedyńą taką chorągiew, symbol Kaszubów, posiadał do tej pory dr Majkowski; powiewała na jego willi na 3 Maja i inne większe uroczystości państwowe. (...) Komitet postanowił nad biurem wywiesić drugą chorągiew kaszubską – czarno-żółtą, chorągiew narodową. Wywołało to natychmiastową reakcję ze strony władz lokalnych. Wicestarosta kartuski, p. Paźniewski, przysłał policjantów z rozkazem usunięcia tych chorągwi. Wówczas to na moment poczułem się nagle słaby i bezradny. Zwróciłem się do Jana [Trepczyka – D.Sz.]: – Co teraz? Co robić? – Co robić? To są chorągwie nasze, kaszubskie. Tych chorągwi nie damy usunąć, chociażby się nam o nie bić przyszło z całą policją kartuską. Symbole kaszubskie mają prawo bytu na ziemiach kaszubskich. Spojrzałem

mu w oczy i zobaczyłem w nich po raz pierwszy prawdziwego Jana, całą jego zdecydowaną wolę. Taka z nich była energia i siła woli, i zdecydowanie, że pomyślałem sobie: takie oczy chyba mógł mieć jedynie Napoleon pod Austerlitz. Siła jego woli natychmiast mnie się udzieliła. Zawstydzilem się mej chwilowej słabości i bezradności. W tej chwili wpadła do naszego biura siostra doktora Majkowskiego, p. Frania, z radą, aby nie zdejmować chorągwi, ale wywiesić obok kaszubskich chorągiew polską. Zrobiliśmy tak i dzięki temu władze lokalne chwilowo dały nam spokój. Dzień zjazdu wyznaczono na niedzielę 18 sierpnia 1929 roku. Kartuzi przyjęły odświętną szatę, z domów powiewały chorągiewki kaszubskie obok polskich (...). Od wczesnego ranka przyjeżdżali rodacy z różnych stron Kaszub (...). O godzinie 10 zebrali się na rynku liczne rzesze ludu, przygrywały trzy orkiestry. Wygłosiłem przemówienie. Tuż obok mnie pojawił się p. Paźniewski z kilkoma policjantami w cywilu. Przemówienie miałem starannie przygotowane. Główną jego treścią było wykazanie, że na Kaszubach herb nasz Gryf obok Orła Białego ma swoje prawo bytu. (...) Przemówienie to widocznie rozzarowało p. Paźniewskiego, zrezygnował z ingerencji i niepostrzeżenie znikł z rynku. Zgodnie z programem zebrana ludność udała się w pochodzie na Wzgórze Wolności, gdzie ks. Heyke wygłosił po kaszubsku płomienne przemówienie. Tymczasem pewna grupa zainteresowanych sprawą ZNK zebrała się w Sali Dworu Kaszubskiego. Po wstępnych formalnościach odbyła się ożywiona dyskusja. (...) zabrał głos dr Majkowski. Pokrótce przedstawił konieczność organizacji kaszubskiej i wysunął umiejętnie projekt założenia, zamiast ZNK, organizacji ogólnokaszubskiej, np. Zrzeszenia Kaszubów, do którego mogliby należeć wszyscy Kaszubi, niezależnie od zawodu lub wykształcenia. Oklaski na sali, projekt Majkowskiego został przyjęty przez aklamację. (J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945-1980*, Warszawa 1986, Aneks, s. 215-218.)

Wymiary naszej flagi oraz zasady jej stosowania nie zostały, jak dotychczas, określone ani przez dawne, ani obecne organizacje kaszubskie. Formalnie nie określono nawet barw kaszubskich. Podobnie jak w przypadku godła i herbu, wyjątek w tej materii stanowi *Kaszëbskô Jednota*, która we wspomnianej wyżej *Deklaracji ideowej*, określa barwy naszej flagi: *Kaszubska flaga narodowa ma barwy czarno-żółte, które wiążą się z naszym herbem, czyli zwróconym w prawo czarnym gryfem w koronie na złotym polu tarczy herbowej.*

Bibliografia:

Bolduan T., *Gryf. Godło Pomorza*, Gdańsk 1971.

Brzustowicz G., *Heraldyka ksiąząt zachodniopomorskich (XIII-XVII wiek)*, „Przegląd Zachodniopomorski”. T. 6(1991), z. 2.

Rusakiewicz A., *Najdawniejsze godła ksiąząt wschodniopomorskich: lilia i gryf*, [w:] *Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza*, nr 9: *Biskupi, lennicy, żeglarze*, Gdańsk 2003.